

Vauhkonen on asettanut itselleen laajan tutkimustehtävän: miten lukutaitoa opittiin ja opetettiin, miten kansanopetusta johdettiin ja hallinnoitiin, ja millainen oli 1700-luvun ja 1800-luvun alun talonpoikien kirjallinen maailma. Tutkimuksen lähdepohja on vakuuttava: se koostuu 16 luterilaisen seurakunnan rippikirjojen lukutaitomerkinnoista, perunkirjoista ja erilaisista kirjalueteloista. Lisäksi lähteenä on käytetty Haminan konsistorin ja Liivinmaan, Viron ja Suomen oikeuskollegion arkistoja. Tulipalossa vuonna 1793 tuhoutuneen Viipurin konsistorin arkiston tietoja on paikattu käytännöllä oikeuskollegioon saapuneita Viipurin konsistorin kirjeitä. Inkerin osalta vertailuaineistona on käytetty kohtuullisen kattavasti säilyneitä rippikirjoja. Vastavasti Viron ja Liivinmaan vertailuaineisto perustuu Eesti Ajalooarhiivissa säilytettävän Tarton yliopiston koulu-komission ja sensuurikomitean arkistoihin. Lisäksi Vauhkonen käyttää virolaista lukutaidon historiaa käsittelevää tutkimuskirjallisuutta, joka on meillä jäänyt lähes tuntemattomaksi.

Väitöskirjassa ei ole varsinaista teoreettista viitekehystä, vaikka identiteetti- ja mentaliteettitutkimus olisi sellaisen tarjonnutkin. Vauhkonen ratkaisu on aineistolähtöinen induktiivinen käsittelytapa, jossa korostetaan historiallisten lähteiden tietoa, sen systemaattista analysointia ja lähdekritiikkiä ilman laajempia teorioita. Vauhkonen kuitenkin operoi mentaliteetti- ja identiteettitutkimuksen välineistöllä ja vastaa sellaisiin kysymyksiin, joiden kohteena on yksilön tai ryhmän identiteetti.

Vauhkonen kiinnostavimmat johtopäätökset liittyvät Vanhan Suomen talonpoikien ja heidän perheidensä lukutaidon alueellisiin eroihin. Kirjoittajan mukaan lukutaito oli vahvin Viipurin ja Haminan konsistorien läheisyydessä sijainneissa seurakunnissa. Siirryttäessä Viipurista itään ja kaakkoon eli kohti Pietaria talonpoikien lukutaito heikkeni selvästi. Tämä selittyy Vauhkonen mukaan yhtäältä suurkaupungin vetovoimalla, toisaalta Kannaksen keski- ja eteläosien suurilla lahjoitusmailla, joiden taloudelliset olot heikensivät talonpoikien lukutaitoa ja kirjallistumista.

Käkisalmen ja Lappeenrannan tasalle saakka melkein jokaisella rekistereihin päätyneellä oli jonkinlainen lukutaito, mutta Sortavalan–Kerimäen tasalla enää vain noin puolet rippikirjoihin merkityistä oli saanut jonkinlaisen lukutaitomerkin. Tilanne oli samantapainen Kymijoen varren ruotsinkielisissä seurakunnissa. Laatokan Karjalan ortodoksisten talonpojat puolestaan osasivat tuskin edes lukutaidon alkeita, mikä johtui ortodoksien uskonnonharjoituksen ja suullisen perinteen hallitsevasta vaikutuksesta. Ortodoksien

Vanhan Suomen lukevat talonpojat

Ville Vauhkonen: Kohti kirjan oppia. Vanhan Suomen talonpoikien kirjallistuminen Ruotsin kuningaskunnan ja Venäjän keisarikunnan luterilaisuuden risteyssä 1721–1811. Tallinna 2016. 448 s. ISBN 978-951-51-176-0.

Teologian maisteri Ville Vauhkonen kirkkohistorian alan väitöstutkimus Vanhan Suomen talonpoikien lukutaidosta ja siirtymisestä kirjalliseen maailmaan tarkastettiin Helsingin yliopistossa tammikuussa 2016. Tutkimuksen historiallis-maantieteellisenä alueena ovat Venäjän keisarikuntaan vuosien 1721 ja 1743 Uudenkaupungin ja Turun rauhoissa liitetyt Viipurin ja Kymenkartanon provinssit eli Vanha Suomi, joka yhdistettiin Viipurin lääninä Suomen suuriruhtinaskuntaan vuonna 1811/1812.

Vauhkonen vertailee Vanhan Suomen luterilaisten talonpoikien, Venäjän keisarikuntaan kuuluneiden Inkerin, Viron ja Liivinmaan protestanttisten talonpoikien ja Laatokan Karjalan ortodoksisten suomen- ja karjalankielisten talonpoikien lukutaitoa ja kirjallistumisen prosesseja. Näkökulman tarkentuminen nimenomaan Venäjän keisarikuntaan selittää sen, miksi viittaukset suomalaiseen ja muuhun skandinaaviseen lukutaidon historiaa käsittelevään tutkimukseen ovat jääneet ohuiksi.

uskonnollisen elämän harjoittaminen ei perustunut aktiiviseen lukutaitoon.

Sen sijaan hengellisen apatian poistamiseen tähdännyt pietismi korosti yksilön lukutaitoa. Omakohtaista ja sisällöllisesti rikasta uskonelämää voitiin vahvistaa lukemalla Raamattua, katekismusta, postilloja eli saarnakokoelmia ja niin edelleen. Vauhkoson mukaan pietismin vaikutukset tulivat Vanhaan Suomeen kolmessa aallossa. Ensimmäinen vaihe osui heti suuren Pohjan sodan jälkeiseen aikaan, jolloin pietistisen herätyksen saaneet sotavangit palasivat kotiin. Toinen vaihe alkoi hattujen sodan jälkeen, jolloin Vanhaan Suomeen perustettiin kuvernööri Johan Balthasar von Campenhausenin aloitteesta pitäjänkouluja. Kolmannessa vaiheessa saksalaisissa yliopistoissa, erityisesti Hallsessa opiskelleet papit toivat 1750-luvulta lähtien mukanaan pietistisen uskonkäsityksen. Tämä näkyi pappien kääntämän suomenkielisen uskonnollisen kirjallisuuden ja virsirunouden määrän kasvuna.

Esimerkkinä pietistisesti orientoituneesta kirkonmiehestä Vauhkonen mainitsee Viipurin konsistorin esimiehen, Hallsessa opiskelleen tuomiorovasti Magnus Alopaeuksen, joka julkaisi kääntämänsä *Jumalisuuden harjoituksen* vuonna 1759. Siinä annettiin pietisteille ominaiseen tapaan kristitylle jokapäiväisiä ohjeita ja velvollisuuksia Jumalaa, lähimmäistä ja itseä kohtaan. Samaan tapaan Hiitolan kirkkoherra Johan Deutsch tilasi 1760-luvun lopulla Kielistä eräältä kirjapainolta peräti 5 000 kappaletta suomeksi käännettyjä katekismuksia, joita hän myi ja antoi eri puolille Vanhaa Suomea.

Lukutaitotutkimuksen lisäksi Vauhkonen tarkastelee Vanhan Suomen kirjallistumista, kirjallittuuria ja koulu-uudistuksia. Kirjoittajan päätutkimuskohde eli talonpoikien lukutaitoisuuden tarkastelu saa rinnalleen myös säätyläisten lukutottumusten pohdintaa, mikä kysymyksenasettelua tiukasti tulkiten ei itse asiassa olisi kuulunut tämän tutkimuksen piiriin, vaikka tarjoaakin kiintoisan vertailukohdan talonpoikaisille lukutottumuksille.

Katariina II:n koulu-uudistuksen kohdalla olisi enemmänkin voinut korostaa sen moderniutta ja jopa tasa-arvoisuutta, sillä piirikoulujen ja pääkoulun pulpeteissa istui samalla luokalla sekä korkeiden upseereiden että käsityöläisten ja talonpoikien lapsia. Kansallisarkistossa säilytettävässä Suomen Sukututkimusseuran kokoelmassa on tohtori Maija Rajaisen Vanhan Suomen kouluja käsittelevän väitöskirjatutkimuksen jatkoaineistoa, josta ilmenee piirikoulujen oppilaiden sosiaalisen aseman ällistytävä kirjo vossikkakuskien lapsista aina valtioneuvosten lapsiin.

Ville Vauhkoson väitöskirja tarjoaa merkittävää uutta tietoa Vanhan Suomen talonpoikien ja heidän perheidensä lukutaidosta ja kirjallistumisesta, mutta myös pitäjänkoulujen ja rippikoulujen perustamisesta, pappien motiiveista ja konsistorien välisistä lukutaidon edistämistä koskevista kiistoista. Väitöskirja viittaa suoraan myös eräisiin kiinnostaviin jatkotutkimusaiheisiin. Esimerkiksi Vanhan Suomen ja Inkerin seurakuntien perusteellisempi lukutaidon vertailu tai se, miksi lahjoitusmaatalonpoikien ja heidän perheidensä lukutaito oli yleisesti heikompi kuin kruununtalonpojilla keskimäärin, ansaitsivat lisätutkimuksia.

JYRKI PAASKOSKI, DOSENTTI
HELSINGIN JA ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO